

Agnieszka Becla, Stanisław Czaja*

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE I PROCESY GOSPODAROWANIA W UJĘCIU DOKTRYNY *NEW AGE*

1. Wstęp

Przełom tysiącleci przyniósł wzrost zainteresowania doktryną *New Age*, którą można uznać za jedną z prób ograniczania wpływów paradygmatu kartezjańsko-newtonowskiego we współczesnej nauce i kulturze. Źródła tego paradygmatu związane są z klasyczną mechaniką i filozofią oświeceniową¹.

Rozwój dwudziestowiecznej nauki, zwłaszcza mechaniki kwantowej, teorii względności i termodynamiki nieliniowej, nieco zmodyfikował ten paradygmat, nie ograniczając jednak zasadniczo jego znaczenia. W efekcie nie zrezygnowano z wyznaczonego przez ten paradygmat sposobu myślenia o człowieku i jego działalności gospodarczej. Paradygmat ten przyczynił się do znacznego przeobrażenia ludzkiej cywilizacji i przygotowania jej do rozwoju opartego na naukowej wiedzy i postępie technicznym. Nowy sposób widzenia świata wpłynął na pojawienie się rewolucji przemysłowej, a następnie kolejnych wielkich przełomów technologicznych [2]. Ich konsekwencje przekroczyły granice gospodarki i ukształtowały nowy obraz społeczeństwa ludzkiego. Zmusiło to cywilizację ludzką do podjęcia problemów będących konsekwencją jej sposobów funkcjonowania.

Pierwszy z nich dotyczy nadmiernej eksploatacji zasobów środowiska przyrodniczego, w tym zdolności asymilacyjnej połączonej z akceptacją filozofii ekspansji gospodarczej. W połączeniu z akceptacją rozwiązań „dużej skali” zjawiska te stworzyły globalne problemy ekologiczne, od globalnych zmian klimatycznych poczynając, poprzez niszczenie warstwy ozonowej, deforestację powierzchni Ziemi, stepowienie i pustynnienie, zanieczyszczenie zasobów wody pitnej i wód morskich oraz oceanicznych, aż po degradację naturalnych

* Katedra Ekonomii Ekologicznej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.

¹ Paradygmat kartezjańsko-newtonowski i jego znaczenie dla teorii ekonomii omówiono w pracy [3].

krajobrazów, ekosystemów i użytków pozaekonomicznych środowiska przyrodniczego [4, rozdz. II. 3; 4].

Drugi problem dotyczy bezwzględnego podporządkowania działalności gospodarczej zyskowi, który jest traktowany z jednej strony jako podstawowy bodziec działalności gospodarczej, dominujący nawet nad koniecznością zaspokojenia potrzeb, z drugiej jako główne kryterium efektywności ekonomicznej (racjonalności). Łączy się to z eksponowaniem tylko części kosztów w rachunku mikroekonomicznym, bez uwzględniania kosztów degradacji środowiska przyrodniczego i zagrożenia zdrowia człowieka.

Trzecim problemem współczesnej cywilizacji, związanym z paradygmatem kartezjańsko-newtonowskim, jest nadmierny konsumpcjonizm, łączący się z akceptacją idei ciągłego wzrostu materialnego dobrobytu i pomniejszania aspektów niematerialnych. Współczesna teoria ekonomii i oparta na niej polityka gospodarcza wykorzystują dość jednostronne koncepcje wzrostu gospodarczego, rozwoju społeczno-ekonomicznego, dobrobytu ekonomicznego czy nawet jakości życia [9]. W pewnym sensie konsekwencją takiego podejścia jest nierównomierny dostęp do dóbr i zasobów ekonomicznych. Eksponują to przeciwnicy tradycyjnej, opartej na doktrynie liberalizmu, globalizacji [8; 15].

W efekcie myślenia warunkowanego paradygmatem kartezjańsko-newtonowskim wykreowano proces przyspieszonego rozwoju nauki i techniki, często nie uwzględniający środowiska przyrodniczego. Nawet w ostatnich dekadach wiele innowacji oznacza nadmierną eksploatację jego komponentów i elementów, w tym pojemności asymilacyjnej.

Mimo dość jednoznacznej oceny społeczno-etycznej [14] tych zjawisk ich dominacja nadal nie podlega dyskusji. Społeczeństwa korzystające z ich istnienia (a są to społeczeństwa najbogatsze i najlepiej rozwinięte) nie mają interesu (powodu), aby próbować je radykalnie ograniczać. Społeczeństwa biedne nie posiadają natomiast możliwości ekonomicznych, technicznych, a często politycznych, aby je wykorzystać. Tworzy się sytuacja „zakłętego kręgu”. Jedyne możliwości jego przerwania związane są z wystąpieniem barier, które nie mogą być ominięte i wymagają zmiany sposobu postępowania. Bariery te przyjmują postać negatywnych zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych czy ekologicznych.

Bez wątpienia część tych zjawisk wiąże się bezpośrednio ze sposobami widzenia przyrody (środowiska przyrodniczego) przez człowieka. Pogłębianie się istniejących i powstawanie nowych problemów zmusza poszczególne jednostki i grupy ludzi do refleksji nad dotychczasową drogą rozwoju cywilizacyjnego. Refleksja ta przybiera różną postać – od analizy niedoskonałości dominującego paradygmatu wiedzy aż po „ucieczkę” w skrajne formy myślenia mistyczno-religijnego. Przedmiotem artykułu jest próba, siłą rzeczy, skróconej prezentacji tych właśnie sposobów interpretacji przyrody, związanych z nimi konsekwencji oraz jednego alternatywnego rozwiązania sformułowanego w ramach doktryny *New Age*. Zredukowana wersja prezentacji wiąże się z faktem, że *New Age* stanowi

złożoną doktrynę, łączącą w sobie wiele elementów, czasami nawet sprzecznych. Zmusza to nas do wyboru najbardziej charakterystycznych jej elementów, o dominującym znaczeniu w chwili obecnej.

2. Sposoby interpretacji przyrody w rozważaniach naukowych i filozofii

Środowisko przyrodnicze (przyroda) było przedmiotem refleksji człowieka od początku jego istnienia. Elementy środowiska były podstawą jego fizycznej i społecznej egzystencji, budziły zachwyt i strach, były pożądane i w religii wręcz uwielbiane. Trudno być zaskoczonym, że przyroda była obiektem dociekań rodzącej się w Grecji filozofii. S. Zięba wyróżnia cztery podstawowe etapy rozwoju sposobów interpretacji przyrody: 1) preekologiczny, 2) antyekologiczny, 3) prekursorski ekologiczny oraz 4) ekologiczny [21].

Najstarsze koncepcje filozoficzne zawarte są w tzw. jońskiej filozofii przyrody. Jej przedstawiciele szukali jednej (ujęcie monistyczne) lub wielu (ujęcie pluralistyczne) sił sprawczych – podstawowych zasad (*arche*), decydujących o powstaniu i funkcjonowaniu przyrody. W pewnej mierze poszukiwania te przypominają próby identyfikacji atrybutów ekorozwoju (rozwoju zrównoważonego) [18]. Do monistów należał Tales z Miletu – eksponujący wodę, Ksenofanes – zwolennik ziemi czy Anaksymenes – wskazujący na powietrze. Również Heraklit z Efezu skłaniał się ku podstawowej roli ognia jako siły sprawczej ruchu (zmiennosc). Pluralistami natomiast byli czołowi przedstawiciele szkoły egejskiej, a zwłaszcza Parmenides i Empedokles [16, s. 22-42]. Kolejne koncepcje filozoficzne zawierały coraz bardziej wysublimowane sposoby tłumaczenia genezy i zasad funkcjonowania przyrody. Doświadczenia pluralistów pokazywały, że przyroda jawiła się jako złożony, całościowy układ. Dotyczyło to zwłaszcza koncepcji życia.

S. Zięba rozróżnia dwie podstawowe koncepcje życia – arystotelesowską i kartezjańską. Arystoteles, opierając się na koncepcji duszy, rozróżnił elementy biotyczne i abiotyczne, natomiast Kartezjusz zakwestionował takie podejście. Na tej bazie rozwinął się współczesny spór nad pojęciem życia i określeniem jego atrybutów. One pozwalają wytyczyć granice między biotyczną i abiotyczną częścią przyrody (środowiska przyrodniczego). Ułatwiają także identyfikację związków zachodzących wewnątrz ekosystemów, pomiędzy ich elementami strukturalnymi. W efekcie rozwija się pełniejszy obraz strukturalno-funkcjonalny środowiska przyrodniczego. Jest on niezbędny do precyzyjnego określenia konsekwencji wpływu człowieka, w tym działalności gospodarczej, na komponenty i elementy środowiska przyrodniczego. Jest to nadal niedostatecznie doceniana część tworzenia i realizacji strategii ekorozwoju.

Filozofia grecka wypracowała trzy koncepcje przyrody: platońską, która dała początek ujęciom matematyczno-mechanistycznym, arystotelesowską, opartą na

holizmie, oraz archimedesowską, wykorzystującą związki o charakterze fizykalnym. Jak zauważa S. Zięba „badacze (starożytni – przyp. aut.) podali oryginalne koncepcje przyrody na podstawie przez siebie czy swoich poprzedników zaobserwowanych faktów. Ukazali oni, że świat nas otaczający składa się z wielości rzeczy uporządkowanych w całości, które są zarządzane przez prawa; ukazali istnienie synergii między naturą i prawem. Podkreślili, że otaczający nas świat jest dynamiczny, zmienny. Heraklit stwierdził: »świat jest pełen sprzeczności i ciągle się zmienia. Niebo się porusza, poruszają się ciała fizyczne, jedne rzeczy ustępują miejsca innym«” [21, s. 114].

Rewolucja kopernikańsko-newtonowska przyniosła zupełnie inne podejście do przyrody i metod badania jej praw. Rozpoczął się etap zwany antyekologicznym. Jego dominującym elementem była mechanistyczna koncepcja przyrody oparta na rezolutywności i kompozytywności. Rezolutywność nakazuje, aby badaną rzeczywistość poddawać analizie na elementy proste, do których można zastosować opis matematyczny i idealizację geometryczną, natomiast kompozytywność nakazywała, aby twierdzenia o rzeczywistości wyrażać w języku matematycznym. Pozwoliło to przedstawić przyrodę i jej elementy w formie automatu–zegara.

Z takim wyobrażeniem przyrody nie zgadzała się część filozofów i badaczy przyrody. Przyczynili się oni do wypracowania naturalistycznej koncepcji przyrody, opartej na procedurze: obserwacja przyrody – klasyfikacja tworzących ją elementów – procesy wyjaśniające organizację przyrody. Przyroda nabrała innego, niż mechanistyczny, wymiaru. Zaczął on zbliżać się do koncepcji systemu. Prace A. von Humboldta pozwoliły na połączenie dorobku kilku ważnych dziedzin nauki, zwłaszcza geografii, biologii czy historii. W efekcie powstały podwaliny ekologii. W XIX stuleciu idee te przyjęły postać nowej dyscypliny nauki – ekologii. Jej przedmiot określał rozwój wiedzy o przyrodzie, a zwłaszcza teoria ewolucji K. Darwina. Fundamentem ekologii był początkowo układ roślinność–środowisko abiotyczne. Został on później rozbudowany przez wiele dyscyplin i ich osiągnięć. Szczególne znaczenie mają tu pojęcie ekosystemu i badania nad ekosystemami. „Ekosystem stał się paradygmatem, tym samym przyczynił się do rozszerzenia pola badawczego” [21, s. 303]. Na bazie pojęcia ekosystemu powstał bardziej skomplikowany, w sensie strukturalnym i funkcjonalnym, obraz środowiska przyrodniczego. Wyeksponowane zostały jego dynamiczne elementy, przenoszenie oddziaływań oraz chaotyczno-deterministyczne związki.

Ekologia i ujęcie ekologiczne przyrody odegrały szczególną rolę w tworzeniu się nowej doktryny nazywanej *New Age*.

3. *New Age* jako sposób widzenia i interpretacji rzeczywistości

New age jest próbą holistycznego widzenia materialnej rzeczywistości opartej na akceptacji jedności Kosmosu (makroświata) i ludzkiej psychiki (mikroświata), wzajemnego przenikania ich różnorodnych oddziaływań i swego wszech-

związku wszechrzeczy. *New Age* nie jest jedynie odmienną próbą interpretacji materialnego otoczenia człowieka. Jest to jednocześnie próba powiązania pierwiastka materialnego z duchowym, oparta na uznaniu idei przeciwstawieństw. Szczególnym tego wyrazem jest taoistyczna koncepcja yin i yang. Oznaczają one dwa pierwiastki (elementy), które pozostają względem siebie w opozycji, ale jednocześnie dopełniają się i wzajemnie warunkują. Siły (energije) te tworzą świat, przenikając wszystkie jego części i kierując nimi.

Yang to światło, ciepło, męskość, aktywność, suchość, twardość, moc czy „wysokość”, natomiast yin to ciemność, chłód, kobiecość, pasywność, wilgoć, miękkość, słabość czy „niskość”. Istnieje między nimi stałe napięcie. Można sformułować spostrzeżenie, że nawzajem się one stwarzają i warunkują. Istnienie jednego bez drugiego jest niemożliwe. Wszystkie procesy zachodzące w szeroko rozumianym Kosmosie są efektem odwiecznej gry sił yin i yang.

Filozoficzne i metodologiczne podstawy doktryny *New Age* są bardzo zróżnicowane i pochodzą z wielu, czasami odmiennych, źródeł inspiracji. Poszczególne jej elementy wywodzą się zarówno z niektórych koncepcji filozofii europejskiej i z religii chrześcijańskiej, jak i religijnych inspiracji buddyjskich czy hinduistycznych, a także filozoficzno-etycznych koncepcji taoizmu i konfucjanizmu².

Przykładem może być koncepcja tao [12, s. 233-234], rozumiana jako wszechobejmująca rzeczywistość, jednocząca zasada wszechświata, która zawiera w sobie wszystkie opozycje i sprzeczności (yin i yang). Tao rządzi światem i wszelkimi formami, postaciami i wymiarami bytu. Najwyższa mądrość polega na akceptacji tego faktu i poddaniu się płynącym zeń konsekwencjom. Tę formę mądrości osiąga się poprzez obserwację procesów przemian, wspartą intuicją i oświeceniem (pozazmysłowe postacie poznania). Zgodnie z poglądami taoizmu, ludzkie działania powinny pozostać w zgodzie z konsekwencjami tao i mieć intuicyjno-spontaniczny charakter.

Na tej bazie w ramach doktryny *New Age* rozwijana jest wizja nowego społeczeństwa Ery Wodnika, w którym nastąpi:

- demistyfikacja wszystkiego, co oddziela człowieka od świata i człowieka od człowieka,
- odmowa narzucania sobie, jednostkom i całej ludzkości czegośkolwiek przez kogokolwiek,
- przeżywanie ścisłego związku pomiędzy ludzką jaźnią a Wszechświatem czy energią kosmiczną,
- umiejętność korzystania z owej energii, która jest dostępna dla każdego, kto zechce i potrafi ją odczuć,
- powszechne poczucie sprawiedliwości i ładu oraz troska o ich trwałość,

² Ogromna różnorodność źródeł filozoficznych, metodologicznych i etycznych doktryny *New Age* zaprezentowana została w pracy [7].

- powszechna równość, bez uprzywilejowanych i poniżanych,
- uwolnienie od fanatycznych mniejszości, pragnących panować nad innymi,
- zmiana stosunków międzyludzkich (w tym wewnątrzrodzinnych) i wyzwolenie ich z krępujących ograniczeń,
- transformacja wyobrażenia Boga i Kościoła.

Czy to nowe społeczeństwo odpowiada we wszystkich głównych elementach koncepcji społeczeństwa realizującego strategię rozwoju zrównoważonego (ekorozwoju)? Czy można metodą redukcji sformułować tezę, że w ramach *New Age* i strategii ekorozwoju przyroda (środowisko przyrodnicze) jest pojmowana podobnie? Odpowiedź na tak sformułowane pytania nie jest prosta. Koncepcja strategii ekorozwoju (*sustainable development*) zakłada istnienie „zrównoważonego” społeczeństwa (*sustainable society*), ale niewiele prac próbowało zidentyfikować jego cechy czy rządzące funkcjonowaniem zasady. Badacze i praktycy koncentrują się raczej na próbach określenia pojęcia ekorozwoju i praktycznych sposobach jego wdrożenia. Dostrzec można pewną dysproporcję między sferą implementacyjną a uwarunkowaniami związanymi z otoczeniem strategii. Przyjmuje się raczej, że realizacja strategii zrównoważonego rozwoju doprowadzi do stworzenia nowego człowieka i społeczeństwa. Doświadczenia historyczne człowieka dostarczają wielu dowodów na to, że może to być bardzo nieskuteczna i niebezpieczna droga. Być może należy określić cechy *sustainable society* i podjąć działania pozwalające je osiągnąć. Czy takie społeczeństwo jest zgodne z powyższą koncepcją *New Age*?

4. Sposób traktowania przyrody (środowiska przyrodniczego) w doktrynie *New Age*

Doktryna *New Age* w bardzo szerokim zakresie dotyczy problemów przyrody (środowiska przyrodniczego) i sposobów korzystania z niej przez człowieka (realizacji procesów gospodarowania). Najpełniej idee *New Age* wyraża w tym zakresie ekofilozofia, nazywana również głęboką ekologią. Ta druga nazwa ma podkreślić odmiennność podejścia w stosunku do konwencjonalnej ekologii rozwijanej na pograniczu nauk przyrodniczych i ekonomicznych. Ogłoszony w 1972 r. manifest filozofa norweskiego A. Naessa [11], wsparty pracami F. Capry [1], B. Devalla [5], J. Seeda [20] czy H. Skolimowskiego [13], stworzył wspólne podstawy głębokiej ekologii.

Wykraczały one daleko poza problemy środowiska przyrodniczego. Według ekofilozofii antropocentryzm czyni człowieka najwyższą wartością, lokuje go na samym szczycie piramidy wszelkiego stworzenia, sankcjonując dominację nad innymi istotami i eksploatacyjne traktowanie dóbr natury. Tymczasem człowiek jest zaledwie jednym z ogniw w wielkim łańcuchu form życia na Ziemi. Jak zauważył F. Capra, „Głęboka ekologia dostrzega wrodzone wartości wszystkich żywych istot i postrzega człowieka jedynie jako jedną z nici w pajęczynie życia”

[7, s. 117]. Widzenie przyrody i człowieka musi się opierać na holizmie, oznaczającym podejście zorientowane na rozpatrywanie rzeczywistości i jej elementów wyłącznie w całościowym, dynamicznym i celowym kontekście. Oznacza również akceptację nowej duchowości, wykorzystującej feminizm wywodzący się z poczucia jedności ze wszystkimi formami życia, jak i cyklicznego rytmu narodzin i śmierci.

Głęboka ekologia nie ogranicza się do zabiegów ochronnych i odtwarzania zniszczonych dóbr przyrody. Pragnie ukształtować człowieka ekologicznego, świadomego swoich związków z naturą i identyfikującego się z nią. Droga do zbudowania jaźni ekologicznej wiedzie poprzez odwołanie się zarówno do aktualnego stanu wiedzy i argumentacji racjonalnej, jak i do sfery emocjonalnej oraz duchowej człowieka. Wielką rolę przypisuje się obrzędowości i rytuałowi, wzmacniającym więź emocjonalną i poczucie tożsamości ze wszystkimi żywymi istotami. Seminaria i szkolenia ekologiczne zawierają w swoich programach „modlitwy ekologiczne”, mistyczne obrzędy zjednoczenia z naturą itp.³.

Sposób traktowania przyrody w ramach *New Age* odwołuje się również do bardzo starej idei Matki-Ziemi, która przyjęła współczesną postać hipotezy Gai (J. Lovelock). Zgodnie z nią biosfera stanowi wielopoziomowy, homeostatyczny system (organizm), który steruje procesami życia na planecie i wypracowuje optymalne warunki do jego wszechstronnego, niezakłóconego rozwoju. Działalność człowieka zakłóca funkcjonowanie tego „superorganizmu”. Istnieją trzy możliwe scenariusze rozwoju sytuacji:

1) człowiek doprowadzi do globalnej katastrofy, w której zginie Gaia wraz z człowiekiem,

2) Gaia odzyska równowagę, likwidując czynnik zakłócający (człowieka),

3) ludzkość dojrzeje do sytuacji i działając jako system nerwowy Gai (świadomość), doprowadzi do odzyskania ekologicznej równowagi.

Ostatni wariant jest akceptowany w ramach *New Age*, chociaż nie wszyscy przedstawiciele głębokiej ekologii akceptują jego antropocentryczny wymiar.

³ Przykładami takich modlitw są franciszkańska modlitwa ekologiczna czy przykazania ekologiczne sformułowane w październiku 1982 r. w Hallig Hong. Ich brzmienie jest następujące: 1. „Jam jest Pan, Bóg twój, który stworzył niebo i ziemię. Weź pod uwagę, że w tym stworzeniu jesteś moim partnerem. Obchodź się więc troskliwie z powietrzem, wodą, ziemią, roślinami i zwierzętami, tak jakby to byli twoi bracia i siostry. 2. Weź pod uwagę, że dając ci życie, dałem ci także odpowiedzialność, wolność i ograniczone rezerwy surowców Ziemi. 3. Nie okradaj przyszłości. Szanuj swoje dzieci, dając im możliwość długiego życia. 4. Rozwijaj w swoich dzieciach miłość do natury. 5. Rozważ, że ludzkość może wprawdzie używać technologii, lecz raz zniszczonego życia nie może stworzyć na nowo. 6. Zatrósz się o to, aby w twojej wsi, twoim mieście, twoim kraju tworzyły się grupy, które będą z zaangażowaniem starały się zapobiegać grożącym katastrofom. 7. Odsuń się od wszelkich broni, które powodują nie dające się naprawić zniszczenia w podstawowych uwarunkowaniach życia. 8. Znajdź w swoim cotygodniowym dniu wypoczynku (sabacie czy niedziel) czas, aby żyć ze światem, a nie tylko go używać. 9. Pomyśl o tym: nie posiadasz Ziemi – jesteś tylko jej opiekunem”. Por. [7, s. 118].

5. Ekonomiczny wymiar koncepcji *New Age* – nowa gospodarka i nowe społeczeństwo w warunkach globalizacji

Nowe ujęcie przyrody rozwijane w ramach doktryny *New Age* łączy się z istnieniem (powstaniem) nowego społeczeństwa i nowej gospodarki. Będą one się opierać na:

- holizmie, traktującym świat jako całość,
- wstrzemięźliwości, czyli powrocie do umiarkowanej konsumpcji,
- współpracy i wzajemnej pomocy przy realizacji poszczególnych przedsięwzięć gospodarczych,
- ekologicznej wrażliwości, uwzględniającej ekologiczne konsekwencje działalności gospodarczej (produkcji i konsumpcji),
- intuicji przy podejmowaniu decyzji,
- decentralizacji przedsięwzięć gospodarczych,
- zmniejszeniu skali realizowanych procesów gospodarowania („małe jest piękne” Schumachera),
- rehumanizacji, czyli przywróceniu ludzkiej skali tym procesom.

Pierwsze założenie wydaje się we współczesnym podejściu do nauki i sposobów widzenia świata czymś oczywistym. Traktowanie gospodarki i społeczeństwa jako złożonego systemu, powiązanego w różnorodny sposób ze środowiskiem przyrodniczym, uznane jest zarówno w mikroekonomii, jak i zwłaszcza w makroekonomii za poprawne czy wręcz niezbędne. Zwolennicy nowej gospodarki podkreślają zalety holizmu, zwłaszcza eksponowanie skutków antropogenicznych oddziaływań gospodarczych i konsumpcyjnych dla środowiska przyrodniczego. W systemie przenoszą się one w złożony sposób i mogą wywoływać efekty synergiczne.

Drugie założenie, dotyczące wstrzemięźliwości konsumpcyjnej, jest dość charakterystyczne dla nowej ekonomii *New Age* i głębokiej ekologii. Nie jest natomiast podejmowane przez ekonomię, nawet przez ekonomię ekologiczną. W ramach teorii ekonomii celem gospodarowania jest: 1) wzrost gospodarczy, 2) rozwój społeczno-ekonomiczny, 3) zwiększanie dobrobytu społecznego czy 4) w ekonomii socjologicznej – lepsze zaspokojenie ludzkich potrzeb. W każdym przypadku oznacza to zwiększanie konsumpcji. Nie zakłada się wstrzemięźliwości konsumpcyjnej, pozostaje to bowiem w sprzeczności z celami i regułami gospodarowania uznawanymi w teorii ekonomii.

Założenie współpracy i wzajemnej pomocy przy realizacji poszczególnych przedsięwzięć gospodarczych jest kompatybilne z uznawaniem w nowej ekonomii *New Age* obrazem gospodarki, ale pasuje do niewielu głoszonych doktryn ekonomicznych. Ekonomia liberalna i jej różne odmiany opierają się na uznaniu modelu konkurencji rynkowej, a elementy korzystnej współpracy traktowane są jako kuriozum modelowe (np. w oligopolu), wynikające ze specyficznego układu sił rynkowych. Założenie współpracy występuje natomiast w szkołach głoszących

rewolucje moralne, utopijne wizje społeczne czy zasady solidaryzmu społecznego. W ich ramach uznaje się konieczność współpracy i wzajemnej pomocy, traktując je jako reguły porządkujące funkcjonowanie gospodarki i społeczeństwa oraz ułatwiające skuteczną i efektywną realizację każdego przedsięwzięcia. Łatwo założenie takie dostrzec np. w zasadach leżących u podstaw procesów integracji w Unii Europejskiej. Nie jest to oryginalny element nowej ekonomii *New Age*, pasuje jednak do charakteru podejścia tej szkoły i umożliwia osiągnięcie jej podstawowych celów ekonomicznych i społecznych.

Założenie ekologicznej wrażliwości, uwzględniającej ekologiczne konsekwencje działalności gospodarczej, jest charakterystyczne dla współczesnej teorii ekonomii. Ekologizacja dociekań (analiz) ekonomicznych jest trendem widocznym od trzydziestu lat. Objął on zdecydowaną większość szkół teoretycznych, od najbardziej liberalnych poczynając. W ich przypadku proponuje się urynkwienie środowiska przyrodniczego. Inne szkoły wprowadzają ekologiczne bariery, zasady ochrony komponentów środowiska przyrodniczego i racjonalizacji korzystania z zasobów przyrodniczych. Założenie ekologicznej wrażliwości jest również logicznym elementem nowej ekonomii *New Age*, tym bardziej, że źródła *New Age* są, jak wykazaliśmy, bardzo silnie powiązane z doktrynami ekologicznymi.

Wykorzystywanie intuicji przy podejmowaniu decyzji nie jest przyjmowane w szkołach opierających się na założeniu o racjonalności podmiotów gospodarujących. Intuicji nie wiąże się z zasobami posiadanej przez decydenta wiedzy, natomiast racjonalność tak. Współczesna teoria zarządzania (kierowania) nie odrzuca możliwości intuicyjnego podejmowania decyzji, ma jednak niewiele do powiedzenia o zasadności takich procedur czy ich sprawności (skuteczności i efektywności). Przyjęcie tego założenia w nowej ekonomii *New Age* wynika raczej z mistyczno-religijnej warstwy ruchu *New Age*, niż z przekonania o wyższej skuteczności intuicyjnego podejmowania decyzji.

Założenie decentralizacji przedsięwzięć gospodarczych jest powszechnie wykorzystywane we współczesnej teorii ekonomii i polityce gospodarczej. W przypadku nowej ekonomii *New Age* założenie to łączy się z przekonaniem, że człowiek posiadający odpowiedni poziom świadomości najlepiej będzie potrafił identyfikować, ujawniać i zaspokajać swoje potrzeby, nie wchodząc przy tym w konflikt z innymi ludźmi czy środowiskiem przyrodniczym. To założenie wiąże się z kolejnym, postulującym zmniejszenie skali realizowanych procesów gospodarowania. Jest to akceptacja słynnej tezy E. Schumachera wyrażonej zwrotem „małe jest piękne”. Była ona intelektualnym protestem przeciwko coraz silniej zarysowującym się procesom globalizacji. W pracy pod takim tytułem Schumacher starał się zwrócić uwagę na negatywne skutki tych procesów oraz wykazać, że gospodarka małej skali może być równie efektywna jak złożona z wielkich korporacji, generuje też mniej niekorzystnych zjawisk.

Ostatnim elementem tworzącym system założeń modelu gospodarki nowej ekonomii *New Age* jest postulat dehumanizacji, czyli przywrócenia ludzkiej skali

tym procesom. Taki postulat jest reakcją na kierowane przeciwko konkurencyjnej gospodarce rynkowej zarzuty o dehumanizacji procesów gospodarczych. Tego typu zarzuty znane są już z XIX-wiecznych rozważań ekonomicznych, a najbardziej spektakularnym ich przykładem jest koncepcja alienacji pracy K. Marksa.

Doktryna *New Age* łączy w sobie zarówno elementy głębokiej ekologii, jak i elementy religijne rozwijane w buddyzmie, franciszkanizmie czy taoizmie. Tworzy to bardzo ciekawe i wymagające koncepcje, o różnym oddźwięku społecznym i implikacjach filozoficznych oraz implementacyjnych (wdrożeńiowych).

Koncepcje szczególnie preferowane w tej doktrynie mają znacznie bardziej mistyczno-idealistyczny charakter niż wywodzące się z kręgów strategii zrównoważonego rozwoju. Z tego powodu ich pragmatyczny walor jest mniejszy, a one same w niewielkim zakresie mogłyby być podstawą programów działania. Nie oznacza to oczywiście, że nie odegrały i nie odgrywają określonej roli społeczno-intelektualnej. Po pierwsze, koncepcje te ponownie wyeksponowały filozoficzno-etyczny problem życia i jego form istniejących na Ziemi. Dyskusja w tym zakresie ma określone implikacje praktyczne związane np. z warunkami przetrzymywania zwierząt, ich transportu czy wykorzystania w laboratoriach badawczych firm kosmetycznych i farmaceutycznych. Konsekwencje te łączą się także z ograniczeniem użytkowania skór i futer zwierzęcych. Po drugie, dyskusje etyczno-filozoficzne zwróciły również uwagę na kwestie modyfikacji genetycznych oraz konsekwencje ludzkich działań w tym zakresie. Problematyka ta pozostaje nieco z boku strategii zrównoważonego rozwoju.

Wpływ doktryny *New Age* jest znacznie silniejszy niż kręgów związanych ze strategią ekorozwoju wśród przeciwników globalizacji (antyglobalistów) i poszukujących alternatywnych koncepcji (alterglobalistów). Antyglobaliści znajdują w ramach *New Age* i głębokiej ekologii argumenty krytyczne wobec globalizacji i podejmowanych (np. przez WTO) globalnych przedsięwzięć. Przegląd literatury dotyczącej globalizacji pozwala wyróżnić trzy grupy pozycji (książek i artykułów). Pierwszą tworzą prace na temat różnych przejawów tego złożonego procesu, nie formułujące ocen, a starające się raczej identyfikować poszczególne zjawiska i ich przyczyny. Jest to typowe dla współczesnej nauki podejście, które I. Lakatos nazwał koncepcją „programów badawczych”. Drugą grupę prac stanowią analizy połączone albo z mniej lub bardziej radykalną krytyką globalizacji, albo z jej apologią. J. Stiglitz [14] dokonuje takiej krytyki, wykorzystując swój warsztat naukowy znakomitego ekonomisty, laureata Nagrody Nobla i wpływowego pracownika Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Nie znajdujemy w niej elementów skrajnie normatywnych, charakterystycznych dla ujęć antyglobalistycznych. Nie brak jednak bardzo wymownych przykładów ukazujących negatywne konsekwencje globalizacji.

Apologeci procesu globalizacji starają się pokazać globalizację raczej jako proces obiektywny, o określonych pozytywnych skutkach. Aby je wykorzystać, należy się opierać na określonych strategiach i sposobach zarządzania [15]. Tego

typu ujęcie stanowi przedmiot ataków antyglobalistów, którzy starają się wykazać błędy lub niepoprawne czy wręcz fałszywe sposoby interpretacji.

Trzecia grupa opracowań jest najbardziej związana z doktryną *New Age*, a tworzą ją prace zdecydowanych antyglobalistów, którzy, niestety, nie zawsze potrafią zachować logiczną argumentację i odpowiedni poziom jej emocjonalności. Do tej grupy zalicza się także prace alterglobalistów, którzy opierając się na założeniach filozoficzno-etycznych doktryny *New Age* oraz dorobku współczesnej nauki, starają się tworzyć alternatywne programy (strategie) rozwoju. Przykładem może być koncepcja D. Kortena [10]. Jest to wizja świata bez korporacyjnej globalizacji, oparta na kilku zasadniczych elementach, a zwłaszcza na samoorganizacji w ludzkiej skali, rozwoju wsi i skupisk sąsiedzkich, tworzeniu centrów miejskich i regionalnych, samowystarczalności opartej na odnawialnej energii, używaniu materiałów podlegających recyklingowi, regionalnej równowadze środowiska przyrodniczego, zapewnieniu środków egzystencji, międzyregionalnej komunikacji elektronicznej oraz zachowaniu dzikich i naturalnych terytoriów. To przypomina w zasadniczym stopniu koncepcje ekorozwoju, zwłaszcza jeżeli popatrzymy na nie z perspektywy Agendy 21. Takie społeczeństwo opiera swoje ekonomiczne podstawy na „rozsądnym rynku”. Według D. Kortena taki rynek oznacza przestrzeganie kilku podstawowych zasad [10, s. 163]:

- 1) życie jest miarą wszelkich działań, co jest zgodne z ideami głębokiej ekologii, a co nieco mniej eksponuje koncepcja ekorozwoju;
- 2) koszty ponoszą ci, którzy podejmują decyzję, co zawiera zarówno idea ekorozwoju, jak i doktryna *New Age*;
- 3) wspierane są małe przedsiębiorstwa, oparte na bezpośrednich formach własności interesariuszy, a nie akcjonariuszy; ten element jest eksponowany przez wszystkie ekonomiczne i quasi-ekonomiczne doktryny współczesności – od liberalizmu poczynając, a na głębokiej ekologii kończąc;
- 4) dążenie do równości, co wydaje się postulatem uznawanym we współczesnej myśli społeczno-politycznej i ekonomicznej;
- 5) preferowana jest pełna jawność informacyjna, uznawana we współczesnej teorii ekonomii za najważniejszą cechę efektywnego rynku i gospodarki;
- 6) następuje dzielenie się wiedzą i technologią (ich upowszechnianie);
- 7) poszukiwane są różnorodność i samowystarczalność; pierwszy element traktowany jest jako pożądany, drugi (autarkiczność) uznawany jest za ograniczenie rozwoju społeczno-ekonomicznego;
- 8) zwraca się uwagę na granice, co jest podkreślane również w strategii rozwoju zrównoważonego (ekorozwoju);
- 9) respektuje się konieczną rolę rządu;
- 10) utrzymuje się kulturę etyczną.

Podporządkowanie działań człowieka takiej podstawowej wartości, jaką jest życie, nie koliduje z większością systemów aksjologicznych współczesnego świata, w tym również w systemach gospodarczych. Wyekspozowanie tego elementu

w systemie gospodarki „rozsądnego rynku” D. Kortena wynika z krytycznego stanowiska wszelkich alternatywnych ruchów wobec funkcjonowania gospodarki „rynku konkurencyjnego” w sferze dystrybucji oraz nadmiernej eksploatacji człowieka w takiej gospodarce.

Drugi element jest bez wątpienia postulatem przypisania wszystkich kosztów podejmowania decyzji ich sprawcom. Wyrazem tego w odniesieniu do środowiska przyrodniczego jest postulat internalizacji kosztów zewnętrznych. Nowa ekonomia *New Age* nie może być traktowana jako powierzchniowy system ekonomiczny w stosunku do innych, profesjonalnych ujęć. Ekonomia liberalna nie potrafi sobie poradzić od XIX wieku z problemem podziału, a mimo to przyjmuje niczym nie uzasadnioną tezę, że mechanizm konkurencji rynkowej, wsparty na systemie własności prywatnej, rozwiązuje ten problem optymalnie. Podobnie jest z problemami wartości, istoty cyklu koniunkturalnego, relacji między indywidualnymi a społeczną funkcją dobrobytu, a hermetyczny, mocno sformalizowany język współczesnej teorii ekonomii jedynie je zaciemnia.

Trzeci postulat wyraża przekonanie, akceptowane we współczesnej ekonomii, o szczególnej roli małych przedsiębiorstw w gospodarce. Poszczególne szkoły teoretyczne w różny sposób uzasadniają swoje poglądy w tym zakresie. Na przykład liberałowie nie akceptują tych form wsparcia małych przedsiębiorstw, które wymagają ingerencji państwa w postaci łamania zasady równego traktowania podmiotów gospodarczych. Traktują jednak tego typu przedsiębiorstwa jako warunek konieczny istnienia konkurencji rynkowej i wyraz swobody podejmowania działalności gospodarczej. Uznają zatem za dopuszczalne ograniczanie różnych form monopolizacji i likwidacji niedoskonałości mechanizmu konkurencji rynkowej. W innych szkołach uzasadnienia te są inne, często dość odległe od siebie. W nowej ekonomii *New Age* eksponuje się humanizację procesów gospodarowania i upodmiotowienie ludzi w sferze gospodarki.

Czwarty postulat – dążenie do równości – widoczny jest we wszystkich modelach polityki ekonomicznej i funkcjonowania gospodarki. Koncepcja J. Rawlsa, jedna z najpopularniejszych współcześnie, postulująca „bezstronność”, oznacza także równość traktowania podmiotów gospodarczych, a u neoliberałów – równość szans. Równość, rozumiana jako „wszystkim równo w sferze podziału”, współcześnie jest postulatem zbyt prymitywnym, aby można go było uznać za podstawę jakiegokolwiek systemu wartości. Był on użyteczny w drugiej połowie XIX i na początku XX stulecia, dzisiaj nie znajduje żadnego sensownego uzasadnienia i zastosowania.

Piąty postulat – jawność informacyjna – pozostaje oczywiście koncepcją o bardzo złożonej interpretacji. Może bowiem wyrażać znaną z modelu doskonałej konkurencji przejrzystość informacyjną lub potrzebę ograniczania zjawiska asymetrii informacji. Może być również odzwierciedleniem przemian prowadzących do powstania społeczeństwa informacyjnego lub ograniczenia zjawiska wykluczenia informacyjnego (marginalizacji), czyli szerszej partycypacji ludzi

w procesach decyzyjnych. Takich aspektów można wyróżnić wiele. Informacyjne upodmiotowienie ludzi jest najbliższe modelowi D. Kortena. Z powyższych postulatów wynika kolejny – dzielenia się wiedzą i technologią. Wyraża to wiele szerszych postulatów zgłaszanych przez antyglobalistów i alterglobalistów, dotyczących innego podziału globalnego produktu między społeczeństwa bogate i biedne czy udostępnienia społeczeństwom słabo rozwiniętym niezbędnych osiągnięć współczesnej cywilizacji, które pozwolą ograniczyć negatywne konsekwencje takich zjawisk, jak głód, analfabetyzm, epidemia AIDS czy globalne zagrożenia ekologiczne.

Kolejne postulaty są próbą urealnienia gospodarki nowej ekonomii *New Age* poprzez uwzględnienie barier ograniczających działalność gospodarczą czy dopuszczenie określonego zakresu ingerencji państwa i jego agend. Postulaty różnorodności i samowystarczalności też wyrażają szanse i ograniczenia rozwoju gospodarczego. Kultura etyczna jest natomiast wyrazem pozaekonomicznych aspektów procesów gospodarowania, które w podejściu *New Age* odgrywa szczególną rolę.

„Rozsądnemu rynkowi” towarzyszyć musi nowa forma społeczeństwa obywatelskiego. Powinno się ono opierać na odbudowanej demokracji politycznej i gospodarczej, a także na ograniczeniu roli kooperacji w skali krajowej i międzynarodowej [10, s. 195]. To oznacza również nową koncepcję kultury, którą można byłoby nazwać zintegrowaną kulturą. „Zintegrowana kultura i świadomość wymaga nowego spojrzenia na świat. Zmierza do zintegrowania wszystkich elementów naszego życia: wewnętrznych i zewnętrznych, męskich i żeńskich, osobistych i globalnych, intuicyjnych i racjonalnych oraz wielu innych. Główną cechą kultury zintegrowanej jest dążenie do świadomego zespolenia różnic dzielących ludzi, do połączenia wysiłków, by znaleźć wspólną płaszczyznę. Z natury rzeczy mając charakter globalny, kultura zintegrowana stosuje podejście wielosystemowe i niesie nadzieję światu stojącemu w obliczu kryzysu ekologicznego, społecznego i duchowego” [6, s. 19].

6. Zakończenie

Doktryna *New Age* jest złożoną, wykorzystującą wiele źródeł inspiracji, koncepcją oceny i organizacji rzeczywistości społecznej w wymiarze jednostki ludzkiej i relacji międzyludzkich (społecznych). Zawiera takie elementy, które pozwalają na ocenę uznanych i funkcjonujących rozwiązań, istniejących zjawisk i procesów oraz wypracowanie nowych podejść. Mamy zatem w *New Age* elementy pozwalające odnieść się również do środowiska przyrodniczego czy procesów gospodarowania. Przedstawiona powyżej problematyka pozwala dostrzec zarówno szerokość ujęcia *New Age*, jak i jego możliwości czy ograniczenia. Bez względu na to, czy poglądy zawarte w *New Age* są akceptowane, czy nie, bez wątplenia doktryna ta przeszła etap „niemowlęcy”, stając się zdolną do konku-

rowania merytorycznego ze wszystkimi szkołami intelektualnymi (naukowymi). Przedstawiony w opracowaniu model „gospodarki rozsądnego rynku” D. Kortena jest przykładem dojrzałego poznawczo i poprawnego metodologicznie ujęcia w ramach nowej ekonomii *New Age*. Oznacza to potrzebę włączenia jej dorobku do współczesnej myśli ekonomiczno-ekologicznej.

Literatura

- [1] Capra F., *Punkt zwrotny*, Warszawa 1987.
- [2] Czaja S., *Historia gospodarki i gospodarowania*, Wydawnictwo I-Bis, Wrocław 2002.
- [3] Czaja S., *Teoriopoznawcze i metodologiczne konsekwencje wprowadzenia prawa entropii do teorii ekonomii*, AE, Wrocław 1997.
- [4] Czaja S., Becla A., *Ekologiczne podstawy procesów gospodarowania*, AE, Wrocław 2002.
- [5] Devall B., Sessions G., *Głęboka ekologia*, Warszawa 1992.
- [6] Elgin D., LeDrew C., *Global Paradigm Report: Tracking the Shift Under Way*, „YES! A Journal of Positive Futures”, Winter 1997.
- [7] *Encyklopedia Nowej Ery New Age*, Wydawnictwo Astrum, Warszawa 1996.
- [8] Flejterski S., Wahl P., *Ekonomia globalna*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2003
- [9] *Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii*, pod red. J. Tołkacz, AE, Jelenia Góra 2003.
- [10] Korten D., *Świat po kapitalizmie. Alternatywy dla globalizacji*, Stowarzyszenie OBYWATEL, Łódź 2002.
- [11] Naess A. i in., *Myśląc jak góra*, Warszawa 1992.
- [12] *Od Absolutu do Żeromszczyzny. Encyklopedyczny przewodnik po świecie idei*, Warszawa 1996.
- [13] Skolimowski H., *Medytacje*, Wrocław 1991.
- [14] Stiglitz J., *Globalizacja*, PWN, Warszawa 2004.
- [15] Stonehouse G. i in., *Globalizacja. Strategia i zarządzanie*, Wydawnictwo Felberg Sja, Warszawa 2001.
- [16] Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, PWN, Warszawa 2003.
- [17] Wiąckowski S., Wiąckowska I., *Globalne zagrożenia środowiska*, Kielce 1999.
- [18] *Wskaźniki ekorozwoju*, red. T. Borys, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999.
- [19] Zegar J., *Kierowanie zrównoważonym rozwojem społeczno-gospodarczym (ekorozwojem)*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2003.
- [20] *Zielona antologia*, red. A. Korbiel, J. Tyrlik, Gliwice 1989.
- [21] Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

ENVIRONMENT AND ECONOMY PROCESSES IN THE NEW AGE DOCTRINE

Summary

In article has presented means of nature interpretation in the science and philosophy. It has presented a basic elements of New Age and role of nature, too. Last part of article included short presentation of new economy and new society (D. Kortena model's) in New Age doctrine.